

UDC (УДК) 342.7: 341.231.145

Панкевич Олег Зіновійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: pankevych9@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6636-1330

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ: ДЕЯКІ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПРАКТИЦІ СТРАСБУРЗЬКОГО СУДУ

Анотація. Здійснений загальнотеоретичний та філософсько-правовий аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо захисту права на приватність. Особлива увага приділяється необхідності врахування відмінностей між комунітаристськими, лібералістичними та потестарними інтерпретаціями правових категорій. Значне місце відведено висвітленню особливостей ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якій, на думку автора, найбільш яскраво проявляється напруження за напрямом «лібералізм – комунітаризм»: адже право на приватність як таке є найбільшою мірою лібералістичним, тобто становить серцевину цієї політико-правової філософії. Завдяки рішенням Суду положення ст. 8 поповнились низкою нових смислів, що засвідчує «живий» характер Конвенції. Сьогодні ця тенденція продовжує спостерігатися, охоплюючи все більше аспектів приватного життя особи. Визнання Страсбурзьким судом додатково до обов'язку невтручання держави у приватну сферу громадян ще й її позитивних обов'язків щодо реалізації прав, гарантованих у ст. 8, може розглядатися не тільки як свідчення певної еволюції правових позицій ЄСПЛ, а й філософсько-правових підходів, що лежали в їх основі. Філософсько-правове підґрунтя позицій Суду щодо приватного життя трансформується від класичних ліберальних (а то й лібертарних) засад – до імпліцитних неоліберальних засновків, що проявляється у включенні до змісту розглядуваного конвенційного права обов'язків держави із вчинення нею активних дій із забезпечення його реальності та ефективності.

Ключові слова: право на приватність, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, лібералізм, комунітаризм, ліберальний комунітаризм, потестарний дискурс.

Pankevych Oleg,

Candidate of Legal Sciences (PhD (Law)),
Associate Professor of the Department
of Administrative-Legal Disciplines,
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: pankevych9@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6636-1330

RIGHT TO PRIVACY: SOME MODERN TRENDS IN PRACTICE OF THE STRASBOURG COURT

Abstract. This article provides general theoretical and philosophical-legal analysis of the European Court of Human Rights practice with regard to the protection of the right to privacy (the right to respect for private and family life). A particular attention is paid to the need to consider the differences between communitarian, liberalistic and potestary interpretations of the legal categories. A high profile is given to coverage of features of Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, where, according to the author, the tension on the line of liberalism is most evident – communitarianism: since the right to privacy itself is most liberalistic, i.e. the one that is the core of this political and legal philosophy. Thanks to the decision of the Court, a number of new senses has joined the provision of Article 8, which is an evidence of a "living" nature of the Convention. Today, the trend continues to be observed, covering even more aspects of private life of a person. The recognition by the Strasbourg Court of the positive obligations of the state on implementing the rights guaranteed by Article 8 of the European Convention in addition to its obligation of non-interference in the private sphere of citizens, can be considered not only as evidence of some evolution of legal stance of the European

Court of Human Rights, but as philosophical and legal approaches that formed their basis. Philosophical and legal foundation of the Court's stance regarding private life is transformed from classical liberal (and even libertarian) principles – to implicit neoliberal premises, which manifests itself in including in the content of the considered conventional law of obligations of the state on taking active steps to ensure its reality and effectiveness.

Key words: right to privacy, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the European Court of Human Rights, liberalism, communitarianism, liberal communitarianism, potestary discourse.

Вступ

Двадцять років тому парламент України ратифікував Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Цей знаменний факт спричинив виникнення не лише комплексу відповідних міжнародних правовідносин за участю нашої держави, а й правовідносин внутрішньодержавних, пов'язаних із дією Конвенції як невід'ємної частини національного законодавства відповідно до ст. 9 Конституції України. Окрім того, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – ЄСПЛ, Суд) прямо проголосила Конвенцію і практику цього Суду джерелом права.

Зважаючи на те, що право, розроблене Страсбурзьким судом на основі положень Конвенції, «дедалі більше набуває характеру справжнього *jus commune* (загального права) у царині прав людини» [1, с. 12], актуальність досліджень практики ЄСПЛ видається безсумнівною. У цій публікації зосередимо увагу на деяких, з нашої точки зору, особливо цікавих та показових його рішеннях у справах щодо скарг на порушення державами положень ст. 8 Конвенції. У такому контексті актуальність обраної теми статті додатково зумовлена ще й тим, що у наш час – час надшвидкого розвитку найновіших технологій – право на приватність («серцевиною» якого є питання, пов'язані зі здобуттям, зберіганням і поширенням інформації про особу; з тією мірою, з якою людина може контролювати доступ інших людей та державних органів до цієї інформації; з можливістю для індивіда зберегти свою анонімність) особливо часто піддається загрозам його порушення.

Питанням тлумачення та забезпечення означеного права (зміст якого охоплює повагу до приватного та сімейного життя людини), зокрема у рішеннях Суду, присвячені праці таких вітчизняних та іноземних дослідників, як Н. Беляєва, Стівен Гріп (Steven Greer) [2], Д. Гудима, Пітер ван Дейк (Pieter van Dijk) [3], Т. Дудаш, Майкл Львін (Michael Lwin) [4], І. Михайленко, С. Мішуровська, Б. Неделек (B. Nedielek), С. Погребняк, П. Рабінович, С. Рабінович, М. де Сальвія (Michele de Salvia), В. Серьогін, Т. Фулей, Г. Христова, Ж. Чевичалова, С. Шевчук. Проте, зважаючи на склад-

ність і багатогранність таких проблем, доводиться констатувати нагальну потребу подальших наукових розвідок із цієї проблематики.

Відтак метою статті є загальнотеоретичний та філософсько-правовий аналіз практики ЄСПЛ щодо захисту права людини на приватність (зокрема в аспекті відмінностей між комунітаристськими, лібералістичними та потестарними інтерпретаціями останнього).

1. Філософія права на повагу приватного життя

На наше переконання, було б доволі необачним (а подекуди і просто шкідливим – як для практикуючих юристів, так і для дослідників-теоретиків) залишати поза увагою ту обставину, що рецепти вирішення будь-яких складних правових проблем мають певне філософське підґрунтя, інколи не зовсім усвідомлюване навіть самими суб'єктами права. Не є винятком і практика ЄСПЛ, у т.ч. щодо захисту права на приватність: адже його рішення значною мірою детерміновані свідомою чи несвідомою прихильністю суддів ЄСПЛ до тієї чи іншої філософської позиції, їхніми світоглядно-етичними переконаннями й підходами.

Конвенція – стрижневий акт європейської правозахисної системи – формулює у ст. 8 право на приватність так: «1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. 2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [5].

Наголосимо, що процитована стаття є черговою ілюстрацією, наочним прикладом поширеного у міжнародно-правових актах та в більшості сучасних конституцій [6, с. 164] певного конфлікту між ліберальним закріпленням прав людини (ч. 1 наведеної статті) і вимушеним обмеженням їх реалізації з підстав, що здебільшого мають певний комунітаристський смисловий відтінок (ч. 2).

Узагальнюючи відповідну практику ЄСПЛ, С. Шевчук виділяє чотири основні складові права на повагу до приватного життя: інформаційна (що включає в себе такі аспекти, як поширення відомостей про особу, збір та обробка персональних даних); фізична (тобто захист фізичної недоторканності особи); комунікативна (безпека та приватність листування, електронної пошти, телефонних розмов та інших видів приватних комунікацій); просторова (яка охоплює поняття дому, робочого місця, тобто безпосереднього середовища особи) [7, с. 362]. При цьому, за дотепним висловом професора Д. Янга, «приватне життя, як слон – воно швидше впізнається, ніж описується» [цит. за: 7, с. 359].

У своїй практиці ЄСПЛ також не сформулював відповідної дефініції, обмежившись лише зауваженням про те, що «приватне життя» є дуже широким поняттям, яке не має вичерпного визначення» (див. його рішення у справах «Пек проти Сполученого Королівства», п. 57; «Смірнови проти Російської Федерації», п. 95) [8], а отже, «Суд не вважає за можливе і необхідне дати вичерпне визначення поняттю "приватне життя"» («Німіцт проти Німеччини», п. 29) [9]. Окрім цього, важливо, що у низці справ «Суд об'єднав теоретично відмінні одне від одного поняття «приватне життя» і «сімейне життя», створивши нову, не передбачену Конвенцією категорію (або, за виразом Б. Неделека, «преторіанське поняття») «приватне і сімейне життя» [10, с. 347].

Стосовно поняття «повага» ЄСПЛ наголосив, що останнє теж «визначене нечітко: зважаючи на різноманітність причин і ситуацій, що виникають у Договірних державах, вимоги до цього поняття будуть постійно і суттєво змінюватись» (п. 67 рішення у справі «Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства» від 28 травня 1985 р.) [11].

Проте у практиці Суду вирізняють, як зазначається в літературі, два магистральні напрями: 1) «право на повагу» як обов'язок невтручання держави у приватну сферу громадян і 2) «право на повагу», що передбачає обов'язок активних дій з боку держави [10, с. 348–349].

Вже у своєму першому рішенні у справі за ст. 8 Конвенції від 23 липня 1968 р. ЄСПЛ зазначив, що норма, яка міститься в п. 1 цієї статті, «має за мету захист особи від свавільного втручання з боку державних органів у приватне і сімейне життя» (*Aff. Linguistique belge*, p. 33) [1, с. 529]. Це принципове положення звучить рефреном практично в усіх подальших справах за відповідною статтею (пор.: *Marckx*, 31; *Gul*, 38 та ін.) і водночас цілковито узгоджується з

постулатами класичного лібералізму (а також лібертаризму «як політичної філософії, що послідовно втілює ідеї класичного лібералізму, розглядаючи ліберальні аргументи і доходячи висновку, що слід жорсткіше обмежити роль уряду та захищати індивідуальну свободу кожного повніше, ніж це робить класичний лібералізм» [12, с. 41]).

Зокрема, на думку В. Гумбольдта, «гідне осуду будь-яке намагання держави втручатись у приватні справи громадян, якщо таке втручання не є прямим наслідком порушення прав індивіда діями інших індивідів» [13, с. 649]. Своєю чергою Л. Мізес наголошував, що «з точки зору ліберала, завдання держави полягає єдино і виключно у забезпеченні захисту життя, здоров'я, свободи і приватної власності від насильницьких зазіхань. Все, що йде далі цього, є злом. Отже, досить тільки відмовитись від принципу, за яким держава не повинна втручатись у будь-які питання, що торкаються індивідуального способу життя, як ми врешті-решт прийдемо аж до його регулювання і обмеження у найменших деталях. Особисту свободу індивіда скасовано. Він стане рабом спільноти, змушеним підкорятися диктату більшості» [14, с. 11].

З часом у поглядах Суду відбувається еволюція від прихильності до «мінімальної держави» (*laissez-faire*) з її, так би мовити, «негативним» обов'язком невтручання до визнання позитивних обов'язків держави щодо реалізації прав, гарантованих у ст. 8 Конвенції: «Основна мета ст. 8 полягає у захисті окремої особи від свавільного втручання державної влади; вона встановлює певні позитивні обов'язки, покликані забезпечити «повагу» сімейного життя. Однак межі між позитивними та негативними зобов'язаннями, які впливають з цієї статті, важко точно визначити. В обох випадках – і в цьому вони подібні – потрібен справедливий баланс між конкуруючими інтересами окремої особи, з одного боку, і суспільства – з іншого, і в обох контекстах Держава має певну свободу розсуду» (*Keegan*, 49; *той самий принцип*, *Hokkanen*, 55; *Kroon et al.*, 31; *Stjerna*, 38; *Ahmut*, 63) [1, с. 562], при цьому пошук цього балансу визнається Судом «метою усієї Конвенції» («*Rees v. United Kingdom*»).

2. Філософія справедливого балансу

З точки зору визначення філософсько-правового підґрунтя поглядів суддів ЄСПЛ важливим є наголос на положенні про необхідність встановлення «справедливого балансу між конкуруючими інтересами окремої особи і суспільства». Пряме визнання в принципі «справедливого балансу» значущості інтересів спільноти дає підстави не тільки стверджувати співзвуч-

ність підходів Суду із постулатами ліберального комунітаризму [див. 15], а й припускати їх своєрідне втілення в юридичній практиці. Водночас видається, що представники держави-відповідача часто демонструють відданість суттєво відмінному як від кантіанського лібералізму, так і від ліберального комунітаризму потестарному підходу, фактично ототожнюючи при інтерпретації наведеної формули Суду інтереси суспільства з інтересами держави – організації, яка, на думку окремих представників соціальної етики (Ж. Марітен, П. де Лобье), слугуючи спільному благу суспільства, має розглядатись як така, що позбавлена власного «спільного блага» [16, с. 158–159].

У рішенні у справі «*Беррехаб проти Нідерландів*» (1988) ЄСПЛ наголосив: «З поняття сім'ї, на якому ґрунтується ст. 8, випливає, що дитина, народжена від подібного союзу, є *ipso jure* його учасником. Отже, з моменту народження дитини і в силу самого цього факту між дитиною та її батьками виникають відносини, які підпадають під поняття «сімейне життя», навіть якщо батьки не живуть разом» [17]. Виходячи з конкретних обставин, Суд вважає, що не було досягнуто належного балансу між інтересами сторін і що з цієї причини була відсутня відповідність між застосованими владою заходами (депортація заявника з країни, яка спричинила загрозу розриву його відносин із донькою) і переслідуванню правомірною метою (збереження економічного добробуту країни). В силу цього Суд не може визнати дії влади необхідними в демократичному суспільстві. Таким чином, Суд доходить висновку, що мало місце порушення ст. 8. Отже, можна констатувати перемогу ліберального підходу. Але у цій справі видається цікавою особлива думка судді Т. Вільямсона, який вважає, що «незважаючи на їхні стосунки, котрі носили характер сімейного життя, ... оскільки в розглянутий період часу заявники не жили разом і батьки дитини не перебували в шлюбі, права першого заявника (депортованого батька. – О. П.) не переважає *інтереси держави-відповідача*, визнані за державою статтею 8 п. 2» [17]. Виділені нами слова ілюструють, що й окремі судді ЄСПЛ ототожнюють інтереси суспільства і держави.

3. Ідея суспільної свідомості

Важливим є концептуальне зауваження Суду про те, що «Конвенція повинна завжди тлумачитися у світлі актуальних умов (...). Отже, необхідність у відповідних юридичних заходах повинна породити постійне дослідження, зокрема, еволюції (розвитку) *суспільної свідомості*»¹

(*Rees, 47; див. також Cossey, 40*) [1, с. 539]. Ця позиція, на наш погляд, не позбавлена, принаймні опосередковано, комунітаристського підґрунтя: адже «сутність комунітаризму полягає в тому, що він особливе, первинне значення надає не автономії і суверенітету індивіда, а тій видатній ролі, котру в його життєдіяльності відіграє соціум і конкретно-історичний суспільний контекст. Іншими словами, пальма першості віддається тут не соціальному «атому» ..., а соціальному цілому, яке є необхідною передумовою і запорукою досягнень кожної людини, її самореалізації та самоствердження» [18, с. 254].

Смисловий зв'язок поглядів суддів ЄСПЛ із комунітаристськими ідеями вбачаємо і в рішенні у справі «*Чемпен проти Сполученого Королівства*» [19], в якому Суд визнав «володіння заявницею будинком-фургоном *невід'ємною частиною її етнічної самобутності як циганки, що відбиває давню традицію цієї меншини, котра витікає із мандрівного способу життя*. (...) Заходи, що стосуються розміщення будинку-фургона заявниці, мають, таким чином, ширший вплив на права, ніж вплив на право на повагу житла. Вони також зачіпають її здатність підтримувати свою самобутність як циганки, а також вести особисте і сімейне життя відповідно до даної традиції (п. 73). (...) Суд зазначає, що серед держав-членів Ради Європи з'являється тенденція визнання спеціальних потреб меншин і зобов'язань щодо захисту їх безпеки, самобутності і способу життя (див. зокрема, Рамкову конвенцію про захист національних меншин) *не тільки з метою охорони інтересів самих меншин, а й з метою збереження культурної різноманітності, значимою для всього суспільства* (п. 93). Проте, хоча факт належності до меншості з традиційним способом життя, який відрізняється від способу життя більшості суспільства, не надає імунітет від загальних законів, спрямованих на охорону суспільних цінностей, таких як навколишнє середовище (п. 96)» [19]. У цьому зв'язку Б. Неделек зазначає, що «суд розширив сферу застосування ст. 8, визнавши, що вона гарантує право, специфічне для меншин, а саме: право на повагу їхнього традиційного способу життя» [10, с. 347].

У справі «*Dudgeon v. The United Kingdom*» (1981) Суд встановив принцип, відповідно до якого важливим елементом приватної сфери особи є особиста сексуальна поведінка, яка не може бути заборонена під страхом кримінального переслідування тільки для того, аби «збе-

¹ Тут і далі усі виділення по тексту зроблені автором статті.

регти громадський порядок і пристойності, щоб захистити громадян від того, що шокує і ображає» [20]. На наш погляд, у цьому рішенні чітко простежується вплив на суддів постулатів ліберального комунітаризму як синтезу ліберальних та комунітаристських парадигм. З одного боку, ЄСПЛ виголошує тезу, яка, зауважимо, мала би бути співчутливо сприйнята в комунітаристських колах: «там, де в межах однієї країни проживають різні культурні спільноти громадян, державна влада може опинитися перед обличчям різних імперативів, як моральних, так і соціальних». З іншого боку, вирішальним аргументом Суду виступає класичний ліберальний постулат, конкретизований щодо ситуації заявника: «існує моральне неприйняття гомосексуалізму в Північній Ірландії, а також заклопотаність громадськості тим, що будь-яке послаблення закону призведе до ерозії існуючих моральних принципів, не можуть бути підставою для такого значного втручання в приватне життя заявника» [20]. Використаний ЄСПЛ принцип викликає пряму асоціацію з відомим пасажем одного з найяскравіших представників класичного лібералізму ХХ ст. Л. Мізеса: «Схильність наших сучасників вимагати владної заборони, як тільки щось їм не подобається, та їхня готовність підкорятися таким заборонам, навіть якщо те, що треба заборонити, є досить прийнятним для них, засвідчує, наскільки глибоко вкорінені у них дух рабства. (...) Вільна людина має спокійно сприймати те, що її співгромадяни чинять і живуть інакше, ніж вона вважає за належне. Вона повинна звільнитися від звички викликати поліцію, як тільки їй щось не подобається» [14, с. 11]. У вказаній справі ЄСПЛ вочевидь погодився з наведеною тезою класика ліберальної думки, de facto поклавши її до основи свого рішення.

4. Психо-фізіологічна цілісність як основа приватного життя людини

Нарешті приділимо увагу справі «*Прітті проти Сполученого Королівства*» (Case of Pretty v. The United Kingdom) (2002), у процесі розгляду якої було піднято важливі етичні та морально-світоглядні проблеми. Заявниця (паралізована жінка, що страждає від невиліковної дегенеративної хвороби) стверджувала, що відмова генерального прокурора Великої Британії надати їй чоловікові імунітет від притягнення до суду у випадку, якщо він допоможе їй вчинити самогубство, та заборона в національному праві надавати допомогу у вчиненні самогубства становили порушення її прав, гарантованих зокрема ст. 8 Конвенції.

Матеріали розгляду цієї справи у контексті нашого дослідження є дуже важливими з огляду на те, що ЄСПЛ у ній фактично підсумовує свої правові позиції, сформульовані у попередніх рішеннях щодо поняття «приватного життя» і виокремлює основні, на його погляд, елементи цього поняття.

Зокрема Суд зазначає, що 1) воно охоплює фізичну та психічну цілісність людини (рішення у справі «*X. і Y. проти Нідерландів*» від 26 березня 1985 р., п. 22); 2) іноді може включати в себе деякі аспекти її фізичного та соціального «я» (рішення у справі «*Мікулич проти Хорватії*» від 7 лютого 2002 р., п. 53); 3) такі аспекти життя людини, як, наприклад, гендерна ідентифікація, ім'я та сексуальна орієнтація, статеве життя, є елементами її особистого життя, право на яке гарантується статтею 8 (див., наприклад, рішення у справі «*В. проти Франції*» (V. v. France) від 25 березня 1992 р., п. 63; у справі «*Бургартц проти Швейцарії*» від 22 лютого 1994 р., п. 24; у справі «*Даджен проти Сполученого Королівства*» від 22 жовтня 1991 р., п. 41; у справі «*Ласкі, Джаггард і Браун проти Сполученого Королівства*» від 19 лютого 1997 р., п. 36); 4) ст. 8 також гарантує право на особистий розвиток і право людини налагоджувати й розвивати стосунки з іншими людьми та зовнішнім світом (див., наприклад, доповідь Комісії у згаданому вище рішенні у справі «*Бургартц проти Швейцарії*», п. 47; доповідь Комісії у рішенні у справі «*Фрідл проти Австрії*», п. 45); 5) хоча в жодній попередній справі не встановлено, що як таке право на самовизначення міститься у ст. 8 Конвенції, Суд вважає, що поняття особистої самостійності є важливим принципом, на підставі якого тлумачаться її гарантії (п. 61) [21].

Отже, у справі *Прітті* Суд вперше зробив безпосереднє посилання на поняття самостійності особи («personal autonomy»). Як зазначає Б. Неделек, «закріплюючи дійсне право на особисту автономність індивіда щодо держави та щодо інших, вони (європейські судді. – О. П.) ставлять його постать у центр цивілізації і підносять право на приватне життя в ранг засадничої цінності, необхідної для повного розквіту людини в демократичному суспільстві» [10, с. 350]. Гадаємо, що виділені нами слова відомого французького дослідника можуть претендувати на те, щоби стати формулою (квінтесенцією) ліберального комунітаризму.

Прикметно, що у рішенні з розглядуваної справи Суд, оперуючи притаманними ліберальній ідеології терміно-поняттями «самостійності особи», «персональної автономії», «права людини будувати своє життя в обраний нею спосіб (що може передбачати наявність у

неї можливості займатися діяльністю, яка, як вважають, фізично й морально шкідлива для неї», «вкорінене уявлення про свою особистість і своє "я"» і з розумінням ставлячись до вимог п. Прітті, все ж «встановлює, що держави мають право, за допомогою дії загальної кримінально-правової норми, здійснювати регулювання діяльності, шкідливої для життя та безпеки інших людей. Чим серйозніше є така шкода, тим більшої ваги набувають інтереси здоров'я та безпеки людей при їх пропозитивному зіставленні з принципом особистої автономії» (п. 74). Отже, Суд доходить висновку, що втручання в цій справі можна виправдати як «необхідне в демократичному суспільстві» для захисту прав інших («слабких та уразливих, і особливо тих, хто неспроможний приймати свідомі рішення, супроти дій, що мають на меті припинити їхнє життя або сприяти його припиненню». – О. П.). Відповідно, жодного порушення ст. 8 Конвенції допущено не було» (п. 78).

На завершення наведемо фрагмент висловленої у справі *Прітті* позиції Уряду Великобританії, який, гадаємо, наочно ілюструє підставність нашої тези про прихильність (яка, зауважимо, природно виникає вже з огляду на їх владний статус і процесуальне становище) представників держави до аргументації відверто потестарного, макіавелліанського гатунку: «Держава має право, у межах своєї свободи розсуду, визначати міру фізичної шкоди, на яку може погоджуватися особа, і тому навіть ще більш визначенням є право держави вирішувати, чи може людина дати згоду на те, щоб її вбили (п. 60)» [21]. Як видається, додаткові коментарі тут є зайвими.

Висновки

Гадаємо, що в положеннях ст. 8 Конвенції особливо рельєфно проявляється напруга у взаємозв'язку «лібералізм – комунітаризм», адже за своєю природою право на приватність є, так би мовити, найбільш *лібералістичним* (себто – гранично індивідуалістичним, особистісним) – таким, що становить концентрований, серцевинний зміст самого означеного напряму політико-правової філософії, а в певному сенсі – також усієї системи прав людини першого покоління. Ставлення до цього права може водночас бути, образно кажучи, тим лакмусовим папірцем, який виявляє «справжнього» ліберала. Опоненти цієї тези можуть запитати: а хіба інші права (у т.ч. гарантовані Конвенцією: право на життя, на особисту недоторканність, на справедливий судовий розгляд тощо) не є лібералістичними? На це запитання

дозволимо собі відповісти так: безперечно, вони теж визнаються і відстоюються апологетами лібералізму, але щодо їх розуміння та оцінки (на відміну від права на приватність) загалом немає принципових розбіжностей і серед представників інших політико-правових течій – комунітаріїв, соціалістів, консерваторів тощо. Окрім того, історично первинне смислове ядро права на приватність було співзвучним саме з *індивідуалізмом* (франц. – *individualisme*) як рисою світогляду, що характеризується самопротиставленням окремого індивіда колективі та суспільству («право бути залишеним у спокої»).

Завдяки рішенням Суду положення ст. 8 Конвенції поповнились низкою нових смислів, що вкотре засвідчує «живий» характер останньої. Сьогодні ця тенденція продовжує розвиватися у, так би мовити, геометричній прогресії, охоплюючи дедалі більше аспектів приватного життя особи.

Визнання Страсбурзьким судом додатково до обов'язку невтручання держави у приватну сферу громадян ще й її *позитивних* обов'язків щодо реалізації прав, гарантованих ст. 8 Конвенції, може розглядатися як свідчення певної еволюції не тільки правових позицій ЄСПЛ, а й філософсько-правових підходів, що лежали в їх основі. Філософсько-правове підґрунтя позицій Суду щодо приватного життя трансформується від класичних ліберальних (а то й лібертарних) засад – до імпліцитних неоліберальних засновків, що проявляється у включенні до змісту розглядуваного конвенційного права обов'язків держави щодо вчинення нею активних дій із забезпечення, дієвого гарантування його реальності та ефективності.

В одній із наших публікацій було зроблено висновок про недостатність розгляду конституційно-правового статусу особи лише під кутом зору дихотомії «лібералізм – комунітаризм» і про те, що у подальшому видається доцільним розгортати дослідження в межах трикутника «влада (потестарний дискурс) – людина (лібералізм) – суспільство (комунітаризм)» [6, с. 164]. Однак гадаємо, що ЄСПЛ у процесі обґрунтування своїх рішень все ж значною мірою схиляється до пошуків балансу в межах саме означеної дихотомії (що, звісно, аж ніяк не може свідчити про невикористання в його практиці певних «потестарних» підходів). Водночас видається цілком природним і логічним, що потестарний дискурс більше проявляється в позиціях національних урядів держав-відповідачів, зокрема при ототожненні останніми суспільних інтересів із державними.

Список використаних джерел

1. Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. 1072 с.
2. Greer S. The European convention on human rights: Achievements, problems and prospects. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 388 p.
3. Theory and practice of the European Convention on Human Rights / edited by Pieter van Dijk ... [et al.]. 5th ed. Cambridge; Antwerp; Portland, Or.: Intersentia, 2018. Vol. XVII. 1230 p.
4. Lwin M. Privacy issues with DNA databases and retention of individuals' DNA information by law enforcement agencies: the holding of the European Court of Human Rights case S and Marper v. United Kingdom should be adapted to American Fourth Amendment jurisprudence. *Information and Communications Technology Law*. 2010. Vol. 19. Iss. 2. P. 189–222.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: монографія / П. М. Рабінович, О. М. Луців, С. П. Добрянський та ін. *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина*. Сер. I. Дослідження і реферати. Вип. 30. Львів: Сполом, 2016. 200 с.
7. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-е, випр., доп. К.: Реферат, 2007. 848 с.
8. Judgment in the Case of «Smirnova v. Russia» (Applications nos. 46133/99 and 48183/99). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61262>
9. Judgment in the Case of «Niemietz v. Germany» (Application no. 13710/88). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57887>
10. Неделек Б. Стаття 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст* / за ред. О. Л. Жуковської. К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. С. 347–400.
11. Judgment in the Case of «Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom» (Application no. 9214/80; 9473/81; 9474/81). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57416>
12. Боаз Д. Ключові поняття лібертаризму. Лібералізм: Антологія. 2-ге вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: Простір, Смолоскип, 2009. С. 35–42.
13. Гумбольдт В. Позитивна і негативна держава. Лібералізм: Антологія. 2-ге вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. К.: Простір, Смолоскип, 2009. С. 649–651.
14. Мізес Л. Лібералізм у класичній традиції. Лібералізм: Антологія. 2-ге вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: Простір, Смолоскип, 2009. С. 3–19.
15. Панкевич О. З. Лібералізм і комунітаризм: до питання про дві парадигми сучасної політико-правової філософії. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 3(4). С. 122–134.
16. Рабінович С. П. Права людини у природно-правовій думці католицької церкви (за матеріалами соціальної доктрини католицизму). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина*. Серія I. Дослідження і реферати. Вип. 7. Львів, 2004. 198 с.
17. Judgment in the Case of «Verrehab v. the Netherlands» (Application no. 10730/84). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57438>
18. Сичивица О. М. Либерал-рестрикционизм и архитектура гармонического мира: Историческо-политолог. трактат. Львов: Каменяр, 2013. 1220 с.
19. Judgment in the Case of «Chapman v. the United Kingdom» (Application no. 27238/95). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59154>
20. Judgment in the Case of «Dudgeon v. the United Kingdom» (Application no. 7525/76). <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57473>
21. Judgment in the Case of «Pretty v. The United Kingdom» (Application no. 2346/02). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448>

References

1. De Salvia M. (2004) Precedents of the European Court of Human Rights. Guidelines of court practice relating to the European convention on human rights protection and fundamental freedoms. Court practice from 1960 to 2002], Saint Petersburg, 1072 p. [in Russ.]
2. Greer S. (2006) The European Convention on Human Rights: Achievements, problems and prospects, Cambridge: Cambridge University Press.

3. Theory and practice of the European Convention on Human Rights / edited by Pieter van Dijk ... [et al.]. 5th ed. Cambridge; Antwerp; Portland, Or.: Intersentia, 2018. Vol. XVII, 1230 p.
4. Lwin M. (2010) Privacy issues with DNA databases and retention of individuals' DNA information by law enforcement agencies: The holding of the European court of human rights case S and Marper v. United Kingdom should be adapted to American Fourth Amendment jurisprudence. *Information and Communications Technology Law*, 19 (2), 189–222.
5. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 4.11.1950 [The convention on human rights protection and fundamental freedoms of November 4, 1950]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukr.]
6. Pryntsyp verkhovnstva prava: problemy teorii ta praktyky [Principle of the rule of law: problems of the theory and practice]. Lviv, 2016, Iss. 30, 200 p. [in Ukr.]
7. Shevchuk S. (2007) Sudovyi zakhyst prav liudyny: praktyka Ievropeiskoho Sudu z prav liudyny u konteksti zakhidnoi pravovoi tradytsii [Judicial human rights protection: practice of the European Court of Human Rights in the context of the western legal tradition]. Kyiv. 848 p. [in Ukr.]
8. Judgment in the Case of «Smirnova v. Russia» (Applications nos. 46133/99 and 48183/99). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61262>
9. Judgment in the Case of «Niemiets v. Germany» (Application no. 13710/88). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57887>
10. Nedielek B. (2004) Stattia 8 Ievropeiskoi konventsii pro zakhyst prav liudyny ta osnovnykh svobod [Article 8 of the European convention on human rights protection and fundamental freedoms], Ievropeiska konventsiia z prav liudyny: osnovni polozhennia, praktyka zastosuvannia, ukraïnskyi kontekst. Kyiv. 347–400 [in Ukr.]
11. Judgment in the Case of «Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom» (Application no. 9214/80; 9473/81; 9474/81). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57416>
12. Boaz D. (2009) Kliuchovi poniattia libertaryzmu [Key concepts of a libertarizm]. *Liberalizm: antolohiia*. Kyiv. 35–42 [in Ukr.]
13. Humboldt V. (2009) Pozytyvna i nehatyvna derzhava [Positive and negative state]. *Liberalizm: antolohiia*. Kyiv, 649–651 [in Ukr.]
14. Mizes L. (2009) Liberalizm u klasychnii tradytsii [Liberalism in classical tradition]. *Liberalizm: antolohiia*. Kyiv, 3–19 [in Ukr.]
15. Pankevych O. (2013) Liberalizm i komunitaryzm: do pytannia pro dvi paradyhmy suchasnoi polityko-pravovoi filosofii. [Liberalism and communitarianism: to a question of two a paradigm of modern political and legal philosophy]. *Pravo i hromadianske suspilstvo* [Law and civil society]. 3(4), 122–134 [in Ukr.]
16. Rabinovych S. P. (2004) Prava liudyny u pryrodno-pravovii dumtsi katolytskoi tserkvy (za materialamy sotsialnoi doktryny katolytsyzmu) [Human rights in a natural and legal thought of Catholic church (on materials of the social doctrine of Catholicism)]. *Pratsi Lvivskoi laboratorii prav liudyny i hromadianyna. Seriia I. Doslidzhennia i referaty*. Lviv. Iss. 7, 198 p [in Ukr.]
17. Judgment in the Case of «Berrehab v. the Netherlands» (Application no. 10730/84). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57438>
18. Sichivitsa O. M. (2013). Liberal-restriksionizm i arkhitektonika garmonicheskogo mira [Liberal-restrictionizm and to archytechtonic of the harmonious world]. Lvov, 1220 p. [in Russ.]
19. Judgment in the Case of «Chapman v. the United Kingdom» (Application no. 27238/95). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59154>
20. Judgment in the Case of «Dudgeon v. the United Kingdom» (Application «no. 7525/76). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57473>
21. Judgment in the Case of «Pretty v. The United Kingdom» (Application no. 2346/02). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448>